

Манжура А. В.

Полтавский кооперативный техникум

ОБЪЕДИНЕНИЯ КООПЕРАТИВОВ: МЕЖДУНАРОДНАЯ, ЕВРОПЕЙСКАЯ, НАЦИОНАЛЬНАЯ ПРАКТИКИ

Резюме

Исследованы теоретические вопросы сущности и развития кооперативного движения, содержания принципов кооперации. Систематизирована и дана характеристика составу объединений кооперативов и их альянсов на международном, европейском и национальном уровнях. Проведена их сравнительная оценка и разработаны рекомендации для Украины.

Ключевые слова: кооперативы, объединения, международная, европейская, национальная практика.

Manzhura O. V.

Poltava Cooperative College

COOPERATIVES ASSOCIATIONS: THE INTERNATIONAL, EUROPEAN, NATIONAL PRACTICES

Summary

The theoretical questions of the nature and development cooperative movement, the content of the cooperation principles are investigated. The groups of cooperatives and their alliances are systematized and are characterized at the international, european and national levels. It comparative evaluation is given and recommendations for Ukraine are developed.

Key words: cooperative, association, international, european, national practice.

УДК 330.111.62

Міночкіна О. М.

Національний університет державної податкової служби України

ТЕОРЕТИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ РЕФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена з'ясуванню питань, пов'язаних з методологією дослідження власності, виробленню теоретико-методологічного базису здійснення практичної діяльності з перетворення системи власності у сучасній перехідній українській економіці.

Ключові слова: власність, система, інститут власності, методологічні підходи, інституціональна система, реформування, трансформація.

Постановка проблеми. Однією з причин негативних соціально-економічних наслідків макроекономічної політики в Україні є масштабне реформування власності, в результаті чого сформувався така структура власності, яка є економічно неефективною, непрозорою, заплутаною, такою, що не відповідає критеріям соціальної справедливості. Оскільки відносинам власності відводиться ключова роль у системі соціально-економічних відносин, то саме процеси перетворення власності спричинили загострення існуючих проблем і виникнення нових протиріч у всіх сферах суспільного життя новоствореної країни. Система власності безпосередньо впливає на процеси формування в постсоціалістичних країнах соціальної ринкової економіки й основ інформаційного постекономічного суспільства, тому потребує глибокого дослідження внутрішньої логіки її трансформації та відповідних методів реформування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні тенденції розвитку власності як наукової основи практичних дій суспільства на шляху його розвитку розглянуті в працях українських і російських учених: Л. Абалкіна, Ю. Архангельського, В. Базилевича, А. Бойка, В. Ворони, А. Гальчинського, В. Жукова, В. Іноземцева, Р. Капелюшнікова, Г. Климка, Ю. Киндзерського, М. Колесова,

Р. Левіти, І. Лукінова, А. Мамалуя, С. Мочерного, В. Нестеренка, О. Ожерельєва, Я. Паппе, О. Пасхавера, М. Петракова, О. Радигіна, О. Радзівєвського, Г. Родіної, С. Степаненко, В. Тікіна, М. Файнгольда, М. Федоренка, Г. Черкасова, А. Чухна та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значні досягнення вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі дослідження і розвитку власності у взаємозв'язку з формуванням соціально орієнтованої ринкової економіки, багато проблем залишаються невирішеними. Зокрема у сучасній економічній літературі вважається, що методологія дослідження власності є вже достатньо розробленою, проте дотепер спірними залишаються питання, пов'язані з визначенням сутності і характеристикою системи власності, практично не вивченою є діалектика філософсько-етичних, соціально-економічних та інституційних основ і чинників формування, розширеного відтворення різних форм, способів привласнення, які б становили основу соціальної і макроекономічної стабільності нації та ін. Наразі зростає потреба у дослідженні системи власності в умовах масштабних економічних і соціальних перетворень з урахуванням постіндустріальної спрямованості розвитку сучасного суспільства.

Метою статті є виклад результатів авторського дослідження теоретичної аргументації реформування та розвитку системи власності в Україні відповідно до вимог принципу єдності теорії і практики.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняною економічною наукою щодо оцінки реформування української економіки зазначається, що «націлені на поліпшення ліберальні цілі реформи в Україні дали настільки суперечливі результати, що це перетворило теоретичний парадокс у реальну проблему... Ігнорування умов, у які були поставлені ідеальні неокласичні моделі, призвело до неочікуваних, інколи прямо протилежних, результатів» [1, с. 546-547]. У сучасній економічній літературі аналізуються причини цього та визнається, що при прийнятті макроекономічних рішень не була врахована специфіка інституціонального середовища, в результаті чого економіка країни опинилася в «інституціональній пастці» [2], ринкові перетворення «так і не набули людяності» [3, с. 42].

Серед інституціональних обмежень, що негативно вплинули на результати реформування власності в Україні визначені: специфічні владні відносини, які характеризуються як «нав'язані» [4, с. 37-39] на основі панування і підлеглості; нерозвинутий фондовий ринок; відсутність ринкових механізмів контролю з боку акціонерів і фондової біржі; вибірковий характер правосуддя; незахищені права власності; недосконалі процедури банкрутства та ін. Приватизаційні процеси проводились надто швидко, суто технологічно, без підготовчих до цього етапів і врахування попереднього розвитку і спадщини минулого новоствореної країни. Проблема високих трансакційних витрат, що завжди супроводжує процеси перерозподілу прав власності також залишилась поза увагою авторів української приватизації. Проігноровано було існування взаємозв'язку між розміром трансакційних витрат, які виникають при обміні правами повноваження, і основними параметрами інституціонального середовища. Те, що «при переході від однієї соціально-економічної системи відносин до іншої трансакційні витрати мультиплікативно зростають» [5, с. 141], є загальновідомим, що було й було «продемонстровано» змістом трансформаційних процесів в Україні. Одним з «результатів» цих процесів стало виникнення в межах приватної власності державних чиновників всіх рівнів адміністративного ринку та тіньового сектору національного господарства, а замість очікуваного формування класу ефективних приватних власників країна отримала «орієнтовані на ренту субпопуляції власників – олігархів (сімейні клани)» [6, с. 51]. Відомий вчений, розробник сучасної теорії власності Р. Капелюшников, акцентує увагу на низькій легітимності структур власності у постсоціалістичних країнах. Вчений зауважує, що «враховуючи масштаби і темпи приватизаційного процесу, високий ступінь невизначеності і відсутність практичного досвіду, глибоку трансформаційну кризу і вихідну слабкість державних інститутів» виникнення цієї проблеми «можна було б вважати закономірним, якщо не неминучим» [7, с. 85].

Крім масштабу трансакційних витрат як «норми» при переході від адміністративної економіки до конкурентно-ринкової, організатори української приватизації не звернули увагу і на їх новизну. З цього приводу вичерпну аргументацію надає В. Тамбовцев, зазначаючи, що «обміни між виробниками в ринкових і планових економіках

мають різну природу і неспівпадаючі мотиваційні «каркаси»... це, перш за все, зміна переважаючих типів взаємодій господарюючих суб'єктів, а вже потім – введення «правильної» економічної політики. При цьому слово «потім» ... характеризує не тимчасову послідовність перехідних змін, а їх значущість для розуміння змісту трансформаційного процесу: адже змінити структуру обмінів, ще не помінявши умов, в яких вони відбуваються, – неможливо» [5, с. 141-142].

За існуючих умов генераторам ідеї прискореної приватизації в Україні недоцільно було, посиляючись на теорему Коуза, покладатися на можливість виправлення похибок, допущених при її проведенні, а також отриманих викривлених та несправедливих результатів шляхом легального перерозподілу власності у подальшому. Відповідно до теорем «первинний розподіл прав власності не значний наслідок можливого вільного обміну прав власності в наступному.....» та «досвід України показав, що в постсоціалістичних країнах первинний розподіл прав власності має вагомим значення і відіграє вирішальну роль стосовно моделі корпоративного управління» [1, с. 554]. У результаті приватизації, технічно реалізованої у послідовності етапів як «мала» приватизація (за виключенням об'єктів малої приватизації, переважно неконкурентними засобами – шляхом оренди із викупом або без викупу трудовим колективом), масова приватизація (переважно за приватизаційні папери із залученням широких кіл населення), грошова приватизація (виключно за грошові кошти) і «заставні» аукціони, була сформована нова структура власності, яка «не тільки не відповідає критеріям економічної ефективності, а й створює передумови для загострення соціально-економічних проблем у середньо- і довгостроковій перспективі...» [1, с. 550]. Недостатнє наукове обґрунтування приватизації у перехідній економіці в умовах нестійкості усїєї інституціональної системи країни об'єктивно призвело до формування пріоритету норм та правил не виробничо-трудоного, а ренто-орієнтованого і капітало-орієнтованого привласнення за домінуючого стану перерозподільних інститутів [5, с. 52]. Так українська економіка опинилася у постприватизаційній інституціональній пастці.

Для вивчення сучасної змішаної і перехідної економіки важливе теоретико-методологічне і науково-практичне значення має виявлене російськими дослідниками власності, авторами монографічного видання за редакцією В. Жукова, основне протиріччя власності, яке визначає внутрішню логіку і спрямованість розвитку системи власності. З'ясований вченими взаємозв'язок та протиріччя єдності суспільної (форма відносин привласнення) і природної (конкретний спосіб привласнення благ) субстанцій власності обґрунтовує розуміння необхідності оптимізації процесів об'єктивної трансформації системи власності і суб'єктивного її реформування. Для України, також як і для Росії, визначальним у реформуванні власності є те, що воно «з самого початку не відповідало об'єктивним процесам її трансформації. Більше того, аналіз підсумків проведеної в країні приватизації з точки зору єдності онтології і гносеології у дослідженні власності дозволяє констатувати необхідність рішучого перегляду її результатів» [5, с. 320].

Наразі актуалізується питання перегляду підсумків проведеної приватизації і їх коригування адміністративними засобами державного впливу.

Відносно доцільності перерозподілу власності у постсоціалістичних країнах ведуться наукові дискусії. На таку можливість, зокрема, звертає увагу Дж. Стігліц [8].

Ми погоджуємося з висновками авторів українського видання «Сучасні економічні теорії» за редакцією А. Чухна, що «за збереження незмінними наявних інституціональних обмежень втручання представників постсоціалістичної держави в процес перерозподілу власності призведе до ще більш незадовільних в економічному і соціальному аспектах наслідків» [1, с. 557]. Дослідники звертаються до теорії Я. Корнаї та наполягають на першочерговості політичних змін і необхідності зміни моделі владних відносин в Україні, після чого мають бути здійснені інституціональні та економічні реформи [1, с. 559-561]. Крім того, відомо, що трансформація політичної структури та інституціональні зміни у суспільстві є складними і тривалими у часі, особливо це стосується неформальних інститутів. З цього приводу Т. Веблен визначає, що «інститути – це результат процесів, які відбуваються в минулому, вони пристосовані до обставин минулого... Звичайний спосіб мислення має тенденцію продовжувати своє існування незвичайно довго» [9].

Проблема післяприватизаційного перерозподілу прав власності потребує невідкладного вирішення, тому що створена в результаті дії феномену «влада – власність» структура власності є однією з основних причин застою української економіки. Післяприватизаційний перерозподіл прав власності українські вчені пропонують здійснювати «на локальному ринку – не на відкритому ринку і не в результаті рішень чиновників, а всередині бізнес-груп або вертикально інтегрованих компаній» [1, с. 559].

На нашу думку, у вирішенні визначених проблем потрібно базуватись на розумінні єдності об'єктивної трансформації і реформування системи власності як базового інституту суспільства та основи його перетворення [10]. Формальні норми та правила можливо вольовими рішеннями досить швидко змінювати. Що стосується неформальних норм та правил, то їм властивий інерційний характер розвитку та незалежність від вольових впливів. Звідси витікає розуміння пріоритетності та першочерговості змін формальних норм та правил і врахування цього в процесі формування інституційних механізмів у трансформаційній системі України.

Визнана вченими особливість українського інституціонального середовища, яка полягає у відсутності чітких меж між політикою, економікою, наукою та іншими суспільними сферами [1, с. 556], з нашої точки зору, не є інституціональним обмеженням для системи власності (в авторській інтерпретації [10]), тому що вона базується на системі відносин привласнення, які пронизують усі сфери суспільного життя. Навпаки, в період реформування системи власності в Україні цей «недолік», можна сприймати як перевагу і «розмаїття критеріїв» її оцінки доцільно було б підпорядкувати принципам соціальної справедливості. Стосовно розуміння справедливості звернемось до найбільш відомого представника ліберальної концепції Дж. Роулза та його праці «Теорія справедливості». Вчений визначає справедливість як те, про що люди домовляються, тобто як «набір правил чи принципів суспільного устрою, з якими згодні різні люди, за умови, що ці люди не знають, яку позицію вони займуть в суспільстві» [11]. Відповідно до цього визначення справедливості

сформульовані два принципи: «1. Кожна людина повинна мати рівні права щодо найбільш обширної системи основних свобод, сумісної з подібними свободами для всіх інших людей. 2. Соціальні та економічні нерівності мають бути організовані таким чином, щоб, по-перше, від них можна було б очікувати переваг для всіх і, по-друге, доступ до положень і посад був відкритий усім» [12].

Трудова природа власності об'єктивно створює сприятливі умови для найбільш раціонального і справедливого розподілу і використання економічних благ. Власність апріорі містить в собі «економічну справедливість» і «проблема власності є, не тільки соціально-економічною, але і філософсько-культурологічною. Співвідношення власності та соціальної справедливості є одним з основоположних, базисних в загальній конструкції відносин привласнення» [5, с. 20-21]. Російські дослідники висловлюють думку, що «...зростання виробництва і підвищення його ефективності в економічному сенсі суттєво визначаються соціальною справедливістю в рамках привласнюючої діяльності» та акцентують увагу на необхідності дослідження багатопланових впливів конкретної системи власності на певну господарську систему [5, с. 371].

В нинішній ситуації постприватизаційної інституціональної пастки, в якій опинилася Україна, в послідовний ланцюг від первинного розподілу власності до розподілу або перерозподілу власності через ринкові механізми вільного обміну доцільно впровадити проміжний (буферний) етап реструктуризації приватизованої власності з частковим відновленням в правах держави як власника (схематично наведено на рис. 1). Максимум участі держави повинен бути встановлений до підприємств, які використовують природні ресурси, що пояснюється необхідністю економічної реалізації суспільної власності на природні багатства країни, їх раціонального використання і відновлення.

Крім того, залишається невизначеним питання грубого порушення прав громадян України, які не змогли прийняти участь у масовій приватизації та скористатися своїми правами в можливості отримання належної їм частки державного майна з причини оголошення державою терміну закінчення періоду приватизації через приватизаційні сертифікати та переходу до приватизації за грошові кошти. За існуючої політичної системи і моделі владних відносин в Україні стало реальністю та «нормою» обмеження громадян в правах й насамперед, захисту прав власності, який покладається саме на державу. Держава відмежовується від громадян, захищаючи інтереси можновладців та права на отриману корумпованим шляхом державну власність. Громадяни залишаються з нереалізованими приватизаційними сертифікатами на руках, при тому що роздержавлення майна продовжується та державна власність ще існує у країні. Відповідно до принципів соціальної справедливості, українська держава повинна визначитися з цими громадянами та відновити їх права на державну власність.

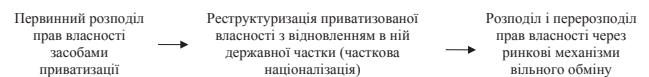

Рис. 1. Схема виходу з «інституціональної пастки», пов'язаної з наслідками приватизації

Джерело: розроблено автором, виходячи з власних теоретичних досліджень і висновків

Таким чином, в Україні має бути здійснений не адміністративний перерозподіл власності вольовими та вибірковими методами, а загальний підхід до всієї приватизованої державної власності через відновлення в ній частки держави, та поновлення прав громадян на отримання належної їм частки державної власності. Метою такого варіанту реструктуризації мають бути:

- відновлення принципів соціальної справедливості, грубо порушених при первинному розподілі власності;
- надання реформуванню власності генетичного характеру, що означає «перенесення акценту з бажаного кінцевого результату на дійсну «спадщину минулого» [1, с. 549];
- об'єднання громадян для свідомої їх участі у процесах реформування економіки країни та формуванні демократичних інститутів, які забезпечують вплив громадян на прийняття політичних і економічних рішень;
- зміцнення структур корпоративного управління та налагодження ринкових механізмів контролю з боку акціонерів і фондової біржі;
- динамічний розвиток підприємств в процесі нагромадження організаційно-специфічних ресурсів на основі безперервної інноваційної активності («попит підприємств на інновації – це попит на них з боку домінуючих власників активів» [6, с. 45];
- формування єдності поглядів та висхідних моральних цінностей, підвищення потенціалу колективного вирішення проблем, особливо творчого характеру, зростання довіри між індивідами;
- створення умов для розподілу або перерозподілу власності з використанням іманентних ринку критеріїв, здатних забезпечити досягнення економічної ефективності [1, с. 558].

Суспільна власність, «операційною формою буття» якої в сучасних умовах є державна власність, має функціонувати в інтересах усіх громадян країни та «слугувати матеріальною основою для реалізації вимог діалектичної єдності соціальної справедливості, яку відстоює громадянське суспільство разом із державою, і економічної ефективності, що є предметом опіки підприємців» [5, с. 88]. За необхідності цілеспрямованої розробки і свідомого здійснення заходів, направлених на формування соціальної ринкової економіки, саме держава як власник об'єктивно повинна «очолювати» цей процес, ввівши його в такі рамки, в яких будуть мінімізовані трансакційні та інші витрати» [5, с. 137]. Крім того, в умовах слабкості демократичних інститутів, коли держава має значний політичний і адміністративний вплив на економіку, важливими стають участь в кооперативному виробленні шляхів розвитку економіки через посередництво влади, співпраці конкурентів, залучення в процес прийняття рішень широкого кола зацікавлених осіб, формування атмосфери «синергетичного партнерства» [13].

Розглядаючи питання теоретико-методологічного забезпечення трансформаційних процесів в Україні, скористаємося висновками відомих дослідників у галузі історії економічної думки, які також мають принципове значення для оцінки сучасного становища і перспектив розвитку економічної науки. В сучасній економічній теорії залишається незмінним протистояння двох протилежних підходів традиційного марксистського і «новітнього еkleктичного» так званого мейнстріму та визнається необхідність нової парадигми. Представники інституціонального напрямку еко-

номічної теорії відстоюють висновок про нову інституціональну економічну теорію як революційні зміни в основоположній парадигмі. Нова інституціональна економічна теорія збагатила економічну науку важливими новими концепціями та досягла прогресу у визначенні ключових питань щодо їх практичного застосування. Щодо різноманітних варіантів «синтезу» економічних напрямів вчені вважають можливим «синтез тільки таких теорій, які в єдності дають загальнішу теорію, будучи окремими її випадками» [1, с. 752].

Українські вчені, дослідивши характерні особливості сучасної інституціональної теорії, звертають увагу на те, що жоден із напрямів інституціонального аналізу не дає змоги охопити весь комплекс інституціональних обмежень, що є поясненням посилення авторів на різні, інколи протилежні та конкуруючі, теорії. Такий підхід вважається виправданим, крім того він спонукає до наукового діалогу та надає науці «поліфонічного» виміру [1, с. 550]. Існують різні точки зору стосовно становлення та розвитку інституціоналізму у постсоціалістичних країнах на шляху їх переходу від адміністративно-командної до ринкової економічної системи. Одні дослідники вважають, що в цих країнах «...утворився не конгломерат інституціональних течій (традиційного, нео- і new – інституціоналізму), як на Заході, а швидше їх досить органічний синтез» й така «нерозчленована тотожність» інституціоналізму визначена як його «конкурентна перевага» [14, с. 43]. Інші автори визначають, що «...більшість учених України, Росії та інших країн тяжіють до розрізнення і диференціації інституціоналізму, тобто до розгляду його як «розчленованої нетотожності» [1, с. 751]. Ми підтримуємо позицію стосовно переваги синтезованого підходу, що дозволяє сформувати загальний методологічний підхід до дослідження різноманітних проблем власності та створити конкретні програмні алгоритми їх аналізу з урахуванням специфіки певних форм і способів привласнення в конкретних умовах інституціонального середовища. Крім того, як показує досвід України, «на відміну від реформ першої хвилі, які ґрунтувалися на копіюванні абстрактних моделей із немовби наперед відомим результатом – досконало конкурентний ринок, реформи другої хвилі зумовлюють досягнення цього результату за допомогою зміни формування інститутів» [1, с. 548].

На потребу нинішнього етапу трансформації економіки України, коли виникає проблема перерозподілу власності, першочерговими є зміни формальних норм та правил, пов'язаних із необхідністю відтворення на рівні держави однакових можливостей для економічних агентів, а пріоритети в подальшому має визначати ринок. Це можливо досягти засобами реструктуризації приватизованої власності з метою відновлення в ній частки держави, а також організації державно-приватного партнерства у формі юридичної особи за участю держави для взаємовигідної співпраці на довгостроковій основі у створенні нових або модернізації (реконструкції) діючих об'єктів приватної власності, які потребують залучення інвестицій.

В нинішній період «роботи над помилками» та, нарешті, формування нової економіки і нового суспільства в Україні, важливим є формування системи власності як базового інституту (у авторській інтерпретації її структури, яка фокусує не тільки економічні, а й соціальні відносини, тобто весь спектр суспільних відносин [10]). При тому, що «єднання економічного та соціального» є най-

важливішою ознакою соціального ринкового господарства, розроблену систему власності можна вважати одним з основних факторів забезпечення цієї єдності.

Варто підкреслити наукову значущість для теорії і практики розвитку системи власності в країні дослідження авторів монографічного видання під редакцією В. Жукова з визначеної проблематики. Вчені вивчають зміст онтологічного базису соціальної ринкової економіки і визначають, що сутність соціальної ринкової економіки «полягає в забезпеченні раціональної поведінки не тільки індивідів і фірм, а й різних соціальних груп і суспільства в цілому; або в забезпеченні раціональної поведінки індивідів і фірм, але з урахуванням категоричного імперативу системи соціальних і соціетальних інтересів нації. У рамках названого імперативу методологічна парадигма і дослідницька програма «людини економічної» поступається місцем концепції «людини соціальної» і «людини соціетальної», тобто «людини суспільної». Основним суб'єктом у цілепокладанні і здійсненні організаційних заходів щодо формування конкурентно-ринкової економіки та її «соціалізації» вбачається держава [5, с. 126-127]. Формуючи інститут власності за запропонованою нами структурою держава може стати «головним» координатором регулювання процесу взаємодії безлічі агентів та подолати «прагнення одиничних суб'єктів ринку до отримання особливої миттєвої вигоди на шкоду своєму стратегічному розвитку і забезпечити консолідацію всієї економіки для досягнення суспільного блага» [5, с. 134].

Наразі імперативного характеру набувають глибокі дослідження усієї «гами перехідних процесів і всебічного розвитку як такої теорії перехідної системи приватної та загальної власності, теорії перехідного середнього класу, перехідного суспільства і держави» [5, с. 380-381]. В основі теорії перехідної економіки об'єктивно знаходиться теорія перехідних форм і видів власності та теорія перехідних інститутів. Формування середнього класу як соціального базису соціальної орієнтованої ринкової економіки базується на розумінні діалектичної єдності власності людини як особистості, представленої власністю на людський капітал і робочу силу, власності людини як члена суспільства, тобто її власності на національне майно та власності людини як члена певної організації. Сполука цих (визначених) ланок власності зумовлює розвиток громадянського суспільства, наявність якого, в свою чергу, впливає на ефективність цієї взаємопов'язаної триєдності у розумінні власності людини [5, с. 381-382].

Означена група російських дослідників обґрунтовує висновки стосовно того, що «реформаторські дії по зміні суспільної форми привласнення повинні відповідати вимогам об'єктивної трансформації економічної форми власності, тобто динаміці «способу роботи над продуктом» та внутрішня логіка, спрямованість і динаміка розвитку системи власності «визначає результат розв'язання протиріччя, яке щоразу відтворюється, між власністю людини як особистості і його ж власністю як члена суспільства». Вчені формулюють науково-практичне завдання «формування інституційного механізму такого розширеного відтворення системи привласнення, який, з одного боку, був би онтологією розширеного відтворення ВВП; а з іншого, – фокусувався на прогресивному розвитку особистості і суспільства», як умову формування соціальної ринкової економіки [5, с. 372-374].

Зміст дослідження власності в системі соціально-економічних відносин і його результати сприяють виробленню теоретико-методологічного базису здійснення практичної діяльності з перетворення власності у сучасній перехідній українській економіці. Найважливішим для нас є висновок авторів, який ми підтримуємо та сприймаємо за основу у власному дослідженні, що «у визначенні основного суб'єкта, який організує діяльність із створення і розвитку соціальної ринкової економіки, дослідницьку увагу необхідно зосередити, насамперед, на державній власності... соціально орієнтована ринкова економіка в певному сенсі уявляється як функція державної власності» [5, с. 137].

За існуючих обставин «кризи народження» української держави, як і у інших пострадянських країнах, коли невдалі ліберальні перетворення привели до руйнування творчого та інтелектуального потенціалу нації, «оскільки створені організаційно-правові форми і способи привласнення благ сформували таку структуру власності і власників, яка дозволяє реалізовувати людський капітал суспільства лише тільки в дуже обмежених межах, та й не в самих передових видах економічної діяльності» [5, с. 21], для досягнення мети виходу з післяприватизаційної «інституціональної пастки» доцільно спиратися на ресурсний підхід. Ресурсний підхід показує залежність способу виробництва та способу координації між етапами створення вартості від навичок, умінь й інформації, якими володіють індивіди всередині фірми. На даному етапі фірмі відводиться особлива роль інтегратора організаційно-технічних знань, яку ринок поки ще здійснювати не в змозі. Ресурсна парадигма більшою мірою відповідає еволюційним економічним моделям, якщо розглядати фірми як системи, що перебувають у стані постійної трансформації та розвитку під впливом високого ступеня інноваційної активності на основі нагромадження організаційно-специфічних ресурсів. Як відмічає У. Лацонік, «інноваційний процес є колективним, оскільки трансформація технологічних і ринкових умов вимагає інтеграції великої кількості людей зі спеціалізованими знаннями та навичками. Тому ці люди втягуються в кооперативну взаємодію для розробки та використання виробничих ресурсів» [15]. Сукупність агентів, об'єднаних в колектив для спільної виробничої діяльності, координується через ієрархічні (вертикальні) зв'язки, а також у процесі самоорганізації самоуправління (горизонтальні зв'язки). Середовище фірми формує особливі виробничі і соціальні відносини, які призводять до зміни її технологічної системи, вищої продуктивності праці та зміни якостей працівників (особистісних, поведінкових і стосункових). Організаційно-специфічні ресурси підприємства можуть забезпечувати йому інноваційний розвиток та стійкі конкурентні переваги: вищу якість, нижчі витрати й особливу ринкову позицію [1, с. 591-597]. На думку українських теоретиків, «заміщуючи собою ринкові трансакції, фірма створює унікальне інституціональне середовище і набір пов'язаних з нею ресурсів, які відтворюються тільки у цілісності. А «організаційна специфічність» (здатність до побудови відносин та інші командні навички, «явні» і «неявні» знання) формується на перетині «технологічної структури (технології, мотиваційні схеми, керуючі структури) і «соціальної активності» (довіра і готовність до співробітництва, обов'язки, спільне навчання і творчість» [1, с. 601-602]. Крім того, прийма-

ючи участь у процедурах внутрішньофірмового управління індивіди отримують навички їх свідомої участі у демократичному управлінні громадянським суспільством, що можна сприймати як передумови соціально-економічних трансформацій та «народження» людини майбутнього. Таким чином, ресурсний підхід сприяє вирішенню самостійної і важливої проблеми розвитку трудового потенціалу і вдосконаленню трудових відносин в процесі перетворення системи власності. Російські дослідники власності також вважають, що зростання загального і специфічного для окремої організації людського капіталу з неминучістю призводить до зміни в системі відносин і стимулів, що, в свою чергу, призводить до зміни «переговорної сили» сторін і, в кінцевому рахунку, трансформації внутрішніх і зовнішніх інститутів привласнення, до яких вони відносять, відповідно, правила і механізми їх забезпечення, які координують виробничо-трудова спосіб привласнення цінностей членами персоналу організації, та правила з механізмами їх забезпечення, які структурують взаємодію учасників привласнення із зовнішнім середовищем і пов'язані насамперед із здійсненням економічної влади держави і організацією інших, окрім виробничо-трудова, способів привласнення цінностей [5, с. 52]

Соціально спрямована ринкова економіка розглядається науковцями як «об'єкт інституціональної економічної теорії...» [5, с. 132]. Основні напрями сучасного інституціоналізму спираються на різні ідейно-теоретичні джерела. Вітчизняною наукою визнається, що ортодоксальна неокласична теорія та неінституціоналізм – це «єдина, хоч і модифікована останнім, наукова парадигма», збагачена такими його розробками як правовий детермінізм, контрактний аналіз, теорія фірми (організації), правила і форма поведінки, що регулюють відносини у публічній і приватній сферах та втілені у теоріях суспільного вибору і прав власності. Новий інституціоналізм за методологічними підходами має тісний зв'язок із класичною політекономією, марксизмом, німецькою історичною школою, кейнсіанством, філософією прагматизму, які разом утворюють «нову наукову парадигму». Для інституціоналізму класичного напрямку характерне «дослідження виробництва, капіталу, науки, технології, форм організації виробництва і ролі держави в економіці та суспільстві. А. Гриценко, досліджуючи формування інституціональної політичної економії, зазначає, що «нова парадигма містить багато дискусійних питань, але вона вловляє головні проблеми сучасного суспільного розвитку..., визначаючи найважливіші напрями і форми розв'язання завдань, що стоять перед суспільством» [16, с. 19].

Українські вчені висловлюють думку, що інституціональна теорія класичного напрямку досягла нових вершин у пізнанні, створивши теорію інформаційної постіндустріальної стадії цивілізації, завдяки тому, що реалізувала методологію і теорію еволюціонізму. Методологія сучасного інституціоналізму ґрунтується на об'єктивному процесі зростання науково-технологічного фактора в розвитку економіки і суспільства. На останніх етапах індустріальної стадії ускладнення техніки і технології виробництва посилює зв'язок науки та освіти з ринком. Інформація і знання, становлення нового технологічного способу виробництва докорінно змінюють структуру економіки, місце і роль людини у виробництві та суспільстві [17, с. 10-15]. Важливо зрозуміти протиріччя

тенденцій і закономірностей формування і розвитку основ інформаційного суспільства у нашій країні й те, що конкурентно-ринкова економіка не є кінцевою метою, а виступає як «перехідна ступінь до економіки відтворюваних ресурсів, що і є якісно визначеністю постіндустріальної системи відносин... сучасна ринкова економіка теж є інформаційною і саме в її надрах тільки й може зароджуватися «класична» інформаційна система відносин» [5, с. 90]. Російські дослідники, обговорюючи теоретико-методологічні недоліки, пов'язані з розумінням специфіки формування і розвитку інформаційного суспільства, звертають увагу на ту обставину, що «дане суспільство є не просто більш розвинена форма традиційної ринкової економіки, а нова якість соціально-економічних відносин і всієї системи господарських зв'язків», а саме «соціальні відносини набувають безумовний пріоритет по відношенню до безпосередньо економічним; соціальна ефективність стає основою для прийняття економічних рішень; соціальний і людський капітал першестує над матеріально-речовим капіталом і т. д.» [5, с. 89].

Скориставшись висновками вчених щодо сучасного етапу дослідження власності, в яких, зокрема, підкреслюється, що «слабо враховується і використовується досвід економічної цивілізації з точки зору історичної ретроспективи дії закону, що визначає залежність економічних форм власності від «способу роботи над продуктом». Не враховуються належним чином закономірності реального усупільнення виробництва і праці при інституціоналізації відносин привласнення; практично залишається «незаповненим» відповідний дослідницький «простір» постіндустріалізму та інформатизації господарських відносин, які народжуються» [5, с. 42], ми можемо сказати, що запропонований підхід до розуміння системи власності як базового інституту суспільства у авторській інтерпретації зводить в єдину концепцію формування і функціонування форм та способів привласнення за будь-якого етапу суспільного розвитку. У рамках системної парадигми аналізу взаємопов'язаної єдності усього різноманіття форм та видів власності, які постійно змінюються у відповідності до стану суспільного розвитку, доцільно регулювати вагомість форм та видів власності, визначаючи з них панівні для вирішення конкретних задач на потребу досягнення соціально-економічною системою її загальної мети. Тут ми солідарні з висновками вчених, що «полярні точки зору, пов'язані з переважанням якої-небудь однієї форми власності позбавлені наукової основи. Економічна цивілізація вступила на шлях різноманіття та диверсифікації форм власності, де концепція «головної» її форми може характеризуватися швидше локальністю і короткостроковістю, ніж тривалістю і загальністю» [5, с. 105].

Особливе значення власності у виявленні та обґрунтуванні закономірностей становлення соціально орієнтованого ринкового господарства з урахуванням вимог постіндустріального вектора суспільного розвитку є безперечним. В умовах нинішнього трансформаційного періоду у розвитку України системне розуміння інституту власності і його структури як «хребта» інституціональної системи країни [10] створює передумови для більш швидкого застосування ринкових механізмів і створення основ постіндустріального суспільства. Цей підхід може знайти відповідне відображення в розробках фундаментальної та прикладної вітчизняної економічної науки, а також соціології,

психології, політології, правознавства та інших соціальних дисциплін. Розробники нової інституціональної економічної теорії Е. Фуруботи і Р. Рихтер стверджують, що знання науковців уже цілком достатні для теоретичної роботи над завданням «реально сконструювати всеохопну неінституціональну модель» [18, с. 602]. На нашу думку, в основі цієї моделі має бути система «інститут власності», що забезпечує дотримання балансу між способами і формами привласнення, між соціальною справедливістю і економічною ефективністю.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз перетворення системи власності з теоретико-методологічної і науково-практичної точки зору демонструє зв'язок реформування та розвитку системи

власності із загальними процесами суспільної трансформації (рис. 2). Такий підхід можна вважати засобом формування прогресивної і перспективної системи відносин відповідно до концепції «людини соціальної», якщо буде «сконструйована» чітка дослідницька програма, заснована на певних методологічних правилах.

На даному етапі актуалізується питання необхідності вибору найбільш адекватних заходів по роздержавленню власності та по її одержавленню відповідно до реального стану та рівня соціально-економічного розвитку країни, а також розробки механізму економічної реалізації державної власності, що вважаємо напрямками подальших власних досліджень.

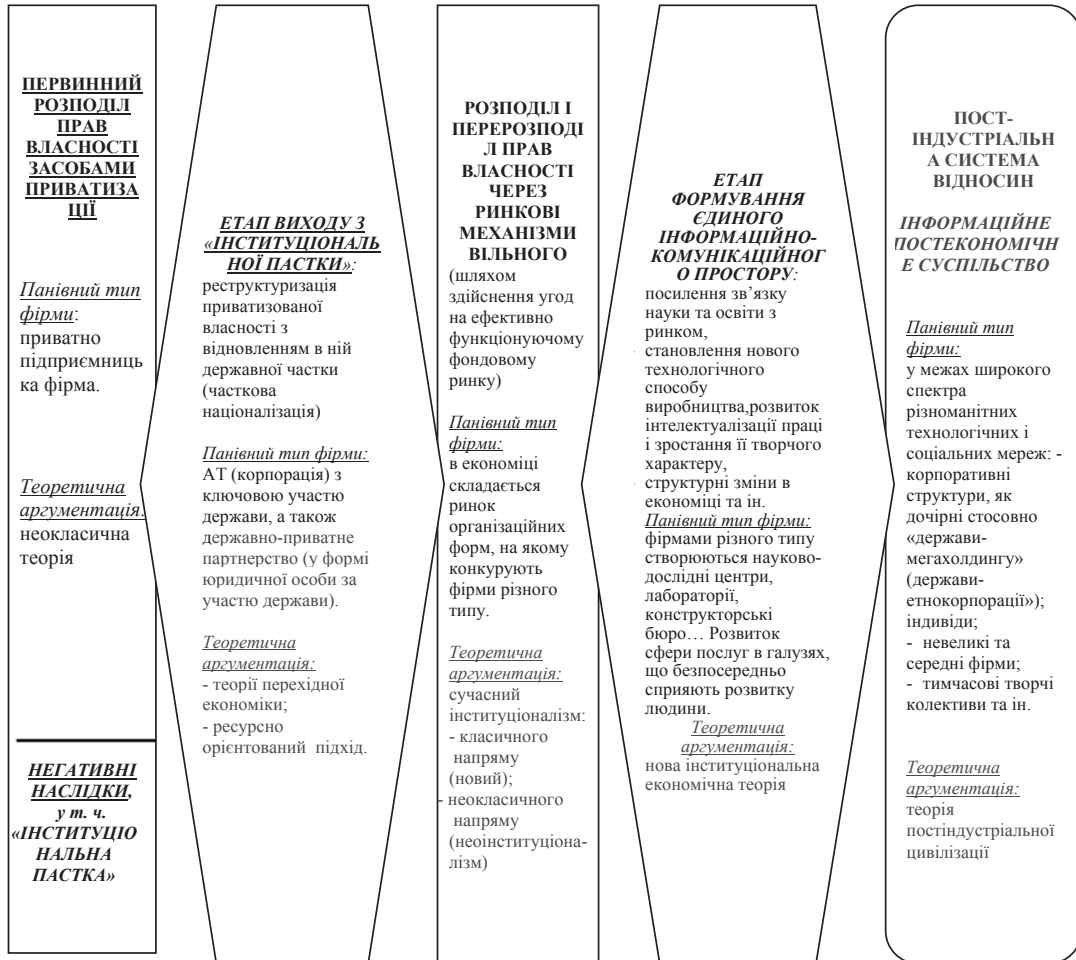

Рис. 2. Теоретико-методологічне забезпечення реформування системи власності в Україні
Джерело: розроблено автором на основі праці «Сучасні економічні теорії» Чухна А. А. та ін. [1], а також власних теоретичних досліджень і висновків

Список літератури:

1. Чухна А. А., Юхименко П. І., Леоненко П. М. Сучасні економічні теорії : підручник / За ред. А. А. Чухна. – К. : Знання, 2007. – 878 с.
2. Полтерович В. Институциональные ловушки и экономические реформы // Экономика и матем. методы. – 1999. – Т. 35. – № 2. – С. 3-40.
3. Артёмова Т. Институційні пастки ринкової трансформації: уроки для України // Економіка України : Політико-економічний журнал. – 2011. – № 12. – С. 36-45.
4. Олейник А. Конституция российского рынка: согласие на основе пессимизма // СОЦИС – Социологические исследования. – 2003. – № 9 – С. 37-39.
5. Собственность в системе социально-экономических отношений: Теоретико-методологические и институциональные аспекты : монография / Под ред. чл.-корр. РАН В. И. Жукова. – М. : Российский государственный социальный университет, 2005. – 408 с.
6. Вишневский В., Дементьев В. Инновации, институты и эволюция // Вопросы экономики. – 2010. – № 9. – С. 41-62.
7. Капелюшников Р. Собственность без легитимности // Вопросы экономики. – 2008. – № 3. – С. 85-105.
8. Стиглиц Дж. Глобализация: тревожные тенденции. Пер. с англ. Г. Г. Пирогова. – М. : Национальный общественно-научный фонд, 2003. – 304 с. (245 стр. в формате А4) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/409301/>.

9. Веблен Т. Теория праздного класса. – М. : Прогресс, 1984. – С. 202.
10. Міночкіна О.М. Системне розуміння інституту власності // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – Випуск 6. Ч. 2. – С. 247-251.
11. Аузан А. Договор – 2008. Критерии справедливости [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2006.novayagazeta.ru/pomer/2006/47n/n47n-s20.shtml>.
12. Кони́на Л. В. Социальная справедливость и ее критерии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/k-filosof-n-konina-l-v-sotsialnaya-spravedlivost-i-ee-kriterii/>.
13. Brand R., Gaffikin F. Collaborative Planning in an Uncollaborative World Planning Theory. 2007. Vol. 6, No 3. P. 283.
14. Иншаков О., Фролов Д. Место институционализма в экономической науке // Экономист. – 2005. – № 10. – С. 39-44.
15. Лацоник У. Теория инновационного предприятия // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2006. – Т. 64. – № 3. – С. 7.
16. Гриценко А.А. Політична економія: актуалізація проблематики, методологічний потенціал і сполученість з інституціоналізмом // Економічна теорія. – 2012. – № 1. – С. 5-20.
17. Чухно А.А. Институционально-информационная экономика: підручник /А.А. Чухно, П.М. Леоненко, П. І. Юхименко ; за ред. акад. НАН України А.А. Чухна. – К. : Знання, 2010. – 687 с.
18. Фуруботн Э. Г., Рихтер Р. Институты и экономическая теория: Достижения новой институциональной экономической теории / Пер. с англ. под ред. В.С. Катькало, Н.П. Дроздовой. – СПб. : Издат. дом Санкт-Петерб. гос. ун-та. 2005. – XXXIV. – 702 с.

Миночкина О. Н.

Национальный университет государственной налоговой службы Украины

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ АРГУМЕНТАЦИЯ РЕФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ СОБСТВЕННОСТИ В УКРАИНЕ

Резюме

Статья посвящена рассмотрению вопросов, связанных с методологией исследования собственности, разработке теоретико-методологического базиса для практической деятельности по преобразованию собственности в современной переходной украинской экономике.

Ключевые слова: собственность, система, институт собственности, методологические подходы, институциональная система, реформирование, трансформация.

Minochkina O. N.

National State Tax Service University of Ukraine

THE THEORETICAL ARGUMENTATION OF REFORM AND DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF PROPERTY IN UKRAINE

Summary

The article discusses issues related to the methodology of the study of property, development of theoretical and methodological basis for the practical activity to transform the property in modern Ukrainian transitional economy.

Key words: property, system, institute of property, methodological approaches, institutional system, reforming, transformation.

УДК 338.439.5:636.2

Місюк М. В.

Заходим М. В.

Подільський державний аграрно-технічний університет

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ МОЛОКА

У статті розкрито тенденції розвитку національного ринку молока. Проаналізовано фактори впливу на формування та розвиток ринку молока. Намічено основні напрями забезпечення зовнішнього та внутрішнього ринків молока і молочних продуктів.

Ключові слова: пропозиція, попит, ціна, ринок, молочна продукція, товаровиробники, споживачі.

Постановка проблеми. Одним із важливих факторів зростання економіки аграрного сектору регіонів є стабільний і надійний розвиток продовольчого ринку, зокрема ринку молока та молочних продуктів. Ринок молока повинен забезпечити гарантований доступ населення до молочної продукції в необхідній кількості, якості та асортименті. Ринок молока, як і будь-який інший ринок, формує зв'язки між виробниками продукції та спо-

живачами на основі попиту, пропозиції, ціни та механізмів ринкової конкуренції.

Попит населення України на молоко та молочкопродукти останніми роками скоротився майже вдвічі. Пояснюється це в основному скороченням обсягів виробництва, значним підвищенням роздрібних цін майже на всі види продуктів та низькими доходами переважної частини населення, його соціальною диференціацією. Більше чверті